

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glisenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Wim Roddenhof (secretaris), Leon Tjakkes (penningmeester), Marijke de Bruïne, Aaltje Koopman, Willem Hoeffnagel, Anne Marie van Lanen.

Inburgering

Al een paar keer heb ik als parkgids het genoeg gehad een groep ambtenaren van de gemeente Arnhem rond te leiden in Sonsbeek. Soms organiseert een afdeling een personeelsuitje dat begint of eindigt met koffie of een lunch in het bezoekerscentrum. En natuurlijk hoort daar een wandeling-met-gids bij. Veel van die ambtenaren komen niet uit Arnhem en wonen zelfs niet in Arnhem. Ze weten dus ook heel vaak niet veel over Sonsbeek en zijn verbaasd over de schoonheid, de soortenrijkdom aan bomen, planten en vogels. Ook echte Arnhemmers zijn vaak verbaasd over wat ik ze vertel. Dat het dal van de Sint Jansbeek de 'bakermat' is van Arnhem weten de meesten niet. Ook over de geschiedenis van de molens en de aanleg van het 'Engelse landschapspark' weten ze weinig. Het is toch eigenlijk van de gekke dat ambtenaren van de stad die pronkt met zijn 'Groen' niet bekend zijn met Arnheims 'Groene Goudmijn', het visitekaartje van de gemeente. Daarom stel ik voor dat iedere nieuwe ambtenaar een kennismakingspakket ontvangt met informatie over alle Arnhemse parken. En in dat pakket hoort een uitnodiging te zitten voor een 'inburgeringswandeling' in Sonsbeek.

Gerard Herbers, parkgids

DE NACHT

De nacht is maanloos, een gerezen kilte
Trekt langs je koude botten naar omhoog
Je stapt door nevelsierten. Hard als steen
Voelt aan je voet de aarde, hard en droog

Het kraakt nu en het krast, je hoort de stilte
Je kijkt met beide oren om je heen
Je proeft beweging, mist het katteoog
Maar tastbaar ben je meer dan niet alleen

Het park geeft zijn geheimen moeizaam prijs
Aan wie het duister niet als taal verstaat –
Toch hangt hier jachtlust, hunker en verlangen

En laat het prooidier zich gewillig vangen
Wanneer de roes het hazehart verslaat –
De nacht wordt dan trofee en eerbewijs

Cees van der Pluijm

Schilderachtige effecten

In de 19e eeuw werden de historische buitenplaatsen Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem door hun adellijke bewoners naar de mode van de tijd omgevormd tot parklandschappen zoals wij die nu nog kennen. Op de parkaanleg van Zypendaal en vooral van de jongste buitenplaats, Gulden Bodem, heeft de Duitse landschapsarchitect C.E.A. Petzold grote invloed gehad. Na een zomerse wandeling door Gulden Bodem, met het ontwerp van Petzold in de hand heeft Jorien Jas, conservator van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, gegevens over Petzold en zijn betrokkenheid bij onze parken verzameld en geordend in bijgaand artikel.

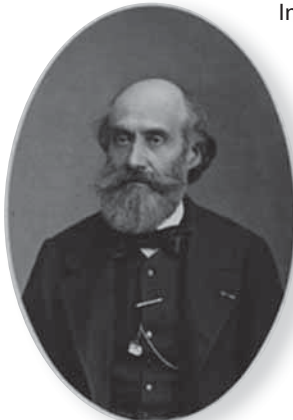
Een Duitse landschapsarchitect op Zypendaal en Gulden Bodem

Als mr. Willem Gerard baron Brantsen (1831-1899) na de dood van zijn vader in 1851 eigenaar wordt van Zypendaal, treedt de vijfde en laatste generatie Brantsen aan die Huis Zypendaal bewoont. Baron Brantsen is dan nog maar twintig jaar oud en heeft nog niet de kans gehad om carrière te maken. Hij treedt al snel in de voetsporen van zijn vader die vele functies aan het hof in Den Haag bekleedde. Willem Gerard wordt in 1855 als kamerjonker benoemd en zes jaar later volgt de functie van kamerheer. Hij is in bijzondere dienst van Prins Frederik der Nederlanden, die eigenaar is van Muskau in Duitsland. In het gevolg van de prins brengt Willem Gerard verschillende malen een bezoek aan dit alom geroemde landschapspark. Zo maakt hij kennis met de daar werkzame landschapsarchitect Eduard Petzold. Deze kennismaking groeit uit tot een samenwerking: Petzold zal de opdracht krijgen om ontwerpen te maken voor zowel Zypendaal als Gulden Bodem.

Bereid landschapsarchitect

In de autobiografie *Erinnerungen aus meinem Leben* van Petzold uit 1890, komen zijn ontwerpen, zijn reeks van publicaties en zijn familiegeschiedenis aan bod. Ook zijn jeugd en zijn vroege belangstelling voor de tuinkunst - op zijn zestiende was hij als tuinknecht begonnen bij de 'Garteninspektor' van de prins Von Pückler-Muskau - wordt beschreven. Maar de levensbeschrijving leest vooral als een aaneenschakeling van reisverslagen. De meeste van zijn uitvoerige reizen maakt Petzold in de jaren 1840-1845. Zijn toenmalige opdrachtgever stelt hem in staat gedurende drie zomermaanden en drie wintermaanden te reizen.

Petzold verblijft in 1842 voor het eerst in ons land. Vanzelfsprekend hebben de bollenvelden zijn interesse. Maar hij bezoekt ook de boomkwekerijen in Boskoop. En hij maakt kennis met de omgeving van Arnhem en Zutphen waar het vriendelijke landschap en de vele buitenplaatsen hem opvallen. Tijdens een andere reis naar Nederland komt hij in contact met de arts Philipp von Siebold. Hij bezoekt diens 'Huize Nippon' in Leiderdorp en de bijbehorende tuin met Japanse planten. Von Siebold introduceert onder meer hortensia's en azalea's in Nederland. Waarschijnlijk is dit bezoek van grote invloed geweest op Petzold. In later tijd zou hij namelijk bekend staan om zijn voorliefde voor heesters.

Landschapsarchitect
Eduard Petzold (1815-1891)

In 1862 verschijnt Petzold's belangrijkste boekwerk *Die Landschafts-Gärtnerei*.

Daarin beschrijft hij hoe de landschapsarchitect dient te schilderen met de natuur, om zo driedimensionale schilderijen te scheppen. Vanzelfsprekend maakt Petzold studie van het werk van bekende landschapsschilders om van hen te leren met horizontale en verticale effecten te werken. Al eerder verscheen zijn boek over kleurenleer. Door middel van kleurwerking kon de perspectiefwerking worden vergroot en leek een aanleg groter dan hij in feite was. Dat kon ook bereikt worden door het verdoezelen van randen van bijvoorbeeld waterpartijen met behulp van beplanting. Van grote invloed op zijn werk is het Arboretum van Muskau dat Petzold in 1863 voltooit. Zijn werk laat een grote verscheidenheid aan bomen zien.

Naam in Nederland

Als Prins Frederik hem in 1854 naar Nederland haalt om zijn Wassenaarse bezittingen te verfraaien, krijgt Petzold de kans zijn naam in ons land te vestigen. Opdrachten van hofpersoneel volgen. Allereerst van kamerheer Von Goedeke in 1861. In 1863 volgt mr. Willem Gerard baron Brantsen met de opdracht een nieuw ontwerp voor Zypendaal te maken. In zijn levensbeschrijving maakt Petzold hier melding van: hij brengt verscheidene malen een bezoek aan Arnhem om bij de uitvoering aanwezig te zijn. Een ontwerp is niet bewaard gebleven, maar in zijn publicaties heeft Petzold wel wat over Zypendaal vastgelegd. In de editie uit 1888 van *Die Landschafts-Gärtnerei* beschrijft hij hoe een niet zo groots en imposant huis beter uitkomt bij een wat verscholen ligging tussen schilderachtige boomgroepen. Hij beschrijft hoe dit bij Zypendaal tot een geslaagde aanleg heeft geleid.

Het Jachthuis op Gulden Bodem omstreeks 1960. Het werd in 1964 afgebroken

Bovendien valt te lezen hoe de landschapsstijl in Nederland geprofiteerd heeft van het inzicht van baron Brantsen.

De opdracht om een ontwerp te maken voor Gulden Bodem volgde in 1870. Daar was in 1868 het Het Jachthuis verrezen, ontworpen door L.H. Ebersson. Van Gulden Bodem is wel een ontwerp bewaard gebleven, maar onbekend is of Petzold daadwerkelijk bij de uitvoering betrokken was. In de publicaties van Petzold is weinig te vinden over Gulden Bodem. Alleen de drie majestueuze tamme kastanjes dicht bij de Zypendaalseweg worden genoemd. Deze liet Petzold vrijzetten.

Wie 140 jaar later met het ontwerp van Petzold*) in de hand over Gulden Bodem

loopt, komt onverwacht veel tegen van Petzold's opzet. Vrijstaande bomen en boomgroepen zijn terug te vinden op de plaats waar Petzold ze heeft ingetekend. Vaak zijn het echter niet de soorten die Petzold op zijn ontwerp heeft benoemd. Op de plaats waar nu de twee grote mammoetbomen staan, heeft Petzold nog magnolia's ingetekend. De mammoetboom was in Petzold's tijd een nouveauté: de boom was in Europa pas in 1853 geïntroduceerd en Petzold paste graag nieuwe soorten toe. Doordat heesters een kortere levensduur hebben dan bomen zijn de voor Petzold karakteristieke lobvormige heestergroepen minder goed bewaard gebleven. De plaats van heestergroepen en heestergordels zijn echter hier en daar nog herkenbaar.

Na zijn werk op Zypendaal en Gulden Bodem, volgen opdrachten bij verwanten van Willem Gerard. Zo werkte Petzold voor de familie Brantsen op Rhederoord en Wielbergen. Aan de Brantsen's verwante andere families volgden: Van Heeckeren, Van Aldenburg Bentinck, Van Limburg Stirum. Het is duidelijk dat veel van Petzold's opdrachten voor Nederlandse adellijke families niet alleen geconcentreerd zijn in het oosten van het land, maar dat er tussen zijn adellijke opdrachtgevers directe familiebanden bestaan. In zijn autobiografie bevestigt Petzold dit zelf. Hij schrijft dat hij in het bijzonder door de aanbeveling van baron Brantsen veel succes heeft gehad in hoge Nederlandse adellijke kringen. Zijn Arnhemse opdrachtgever heeft hem de gelegenheid gegeven zijn roem te vestigen buiten hofkringen. Zypendaal en Gulden Bodem hebben daarmee de carrière van de Duitse landschapsarchitect een beslissende wending gegeven.

Jorien Jas

*) De kleurenprent van Petzold's ontwerp van Gulden Bodem uit 1870 staat op de website www.parksonsbeek.nl onder > De parken > Gulden Bodem > Ontwerp park.

Wie was Petzold?

De Duitse landschapsarchitect Carl Eduard Adolf Petzold (1815-1891) heeft een omvangrijk oeuvre nagelaten. Hij begint zijn loopbaan in 1831 als tuinknecht in dienst van prins Hermann von Pückler-Muskau op diens landgoed Muskau in Saksen. Sinds 1815 laat de prins er een park aanleggen in de Engelse landschapsstijl. Muskau ligt tegen Bad Muskau, vandaag de dag deels op Duits en deels op Pools grondgebied.

Als prins Von Pückler, door financiële problemen gedwongen, in 1846 Muskau verkoopt, komt het in handen van prins Frederik der Nederlanden, de tweede zoon van koning Willem I. Na ervaring op andere landgoederen keert Petzold 1852 terug naar Muskau, nu als 'Park- und Garteninspektor'. Twee jaar later haalt prins Frederik Petzold naar Nederland om zijn bezittingen in Wassenaar tot een samenhangend parkgebied ('De Horsten') om te vormen. Opdrachten van hofpersoneel volgen. Petzold heeft in Nederland op zo'n 20 buitenplaatsen parken ontworpen en aangepast. Zijn faam is niet beperkt gebleven tot Nederland en Duitsland. In totaal heeft hij 174 tuin- en parkontwerpen op zijn naam staan in Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, Nederland, Polen, Bulgarije en Turkije. Door de invloed van Petzold en eerdere uit Duitsland afkomstige tuinarchitecten (J.G. Michael, D. Zocher sr. en zonen) is er eerder sprake van een Duitse landschapsstijl dan van de meer geijkte term 'Engelse landschapsstijl'.

Petzold werkte voornamelijk in de late landschapsstijl. Zijn specialiteit was het werken met kleuren in de opbouw van coulissen, boomgroepen en heestergroepen. Zijn ontwerpen op papier zijn direct te herkennen door lobbenvormige vlakken die heestergroepen voorstellen en door zijn zogenaamde 'Umfassungswege' waarmee hij vaak aan bestaande parken een extra dimensie toevoegde.

*Zypendael, gravure uit
1888 van F. Preller in 'Die
Landschafts-Gärtnerei' van
Eduard Petzold*

Kandidaat-volkstuinders staan in de rij

De belangstelling voor volkstuinen is weer groot. Dat merkt de Volkstuindersvereniging Arnhem die 320 tuinen beheert verspreid over vijf complexen. Ze heeft een wachtlijst van meer dan honderd personen. Voorzitter Dirk Gaasbeek kan niet precies zeggen waar deze nieuwe hausse, na een sterk teruggelopen belangstelling in de jaren negentig, aan te danken is. De vereniging heeft ondermeer een complex aan de Parkweg, tussen de parken Sonsbeek en Zypendaal onder haar hoede.

Waar het aan ligt, kan voorzitter Dirk Gaasbeek van de Volkstuindersvereniging Arnhem ook niet precies zeggen. Maar wie van de vereniging een tuintje denkt te huren op een van de vijf complexen met in totaal 320 tuinen moet grofweg een jaar of drie geduld hebben. De belangstelling is groot. En dat is wel eens anders geweest. In de jaren tachtig en negentig zakte de interesse juist in. Trouwens, in de jaren vijftig lukte het aanvankelijk niet eens om een vereniging op te richten; dat gebeurde in 1960. Er lijkt dus qua belangstelling sprake van een golfbeweging. Volkstuinders komen uit alle lagen van de bevolking. Zeker voor de oorlog was het voor mensen in de stad plezierig om er een tuintje op na te houden om wat goedkoper te kunnen leven. Hoewel dat nu ook nog wel een rol speelt. Maar hoe het precies zit met inkomensklassen en motieven is niet bekend. De vereniging balloteert kandidaat-leden niet, er worden geen vragen gesteld. Wel wordt verwacht dat een tuinder rekening met z'n bureu houdt, geen bomen plant, uitgezonderd fruitbomen (tot 3 meter) en dat zijn berghok of kas niet meer ruimte beslaat dan 5 m². Overnachten op je tuin is taboe, bezoekers mogen alleen op een tuin als de huurder ook aanwezig is. Het bestuur controleert drie keer per jaar hoe de tuinen er aan de Parkweg, de Cattepoelseweg, Bosweg, Hommelseweg, de Stenen Tafel en op de Braamberg aan toe zijn en of de regels van het Tuinreglement worden nageleefd.

Aanzicht verandert

De complexen zijn de afgelopen jaren hier en daar wat van aanzicht veranderd. Dat komt doordat er meer vrouwen een tuin huren. Gaasbeek: "Als we met een aantal bestuursleden tuinen bezoeken, probeer ik te raden of ze door een man of een vrouw worden onderhouden. Dat kan ik vaak wel zien. Er zijn vrouwen die net als de meeste mannen vooral een accent op de opbrengst leggen, maar er is ook een categorie die meer bloemen en kruiden kweekt en meer dan mannen aandacht heeft voor de aankleding van de tuin."

De Volkstuindersvereniging Arnhem is in 1960 vooral uit beheersoogpunt opgericht, niet vanuit een ideaal. De grond werd rond 1955 in stukken van 300 m² uitgegeven door de toenmalige gemeentedienst Landelijke Eigendommen, Plantsoenen, Reiniging en Ontsmetting (Lepro). Dat is nog steeds de maximale grootte van een volkstuin, 100 m² het minimum. Het tij dreigde voor de Parkwegtuinders te keren toen in 2003 ambtenaren een poging deden de tuinen aan de Parkweg op te heffen omdat die vanwege 'landschappelijke beleving' ongewenst zouden zijn. Na een fikse campagne van de tuinders werd die wat doorgesloten visie van tafel geveegd.

Complex Parkweg

Het complex aan de Parkweg telt 130 tuinen. Aan de ene kant ligt de nieuwe Vlindertuin ernaast, aan de oostzijde aan een boer verpachte grond met de ene keer maïs of graan, de andere keer gras. De ligging, op het zuiden, is ideaal. Zelfs druiven worden er geteeld, naast asperges, kolen, bessen, knoflook, pepers, courgette, pompoenen en nog veel meer. Het aantal mensen afkomstig uit andere landen – Afghanen, Turken, Italianen – groeit en dat is te zien ook. Gaasbeek: "Turken maken bijvoorbeeld verhoogde bedden waarin ze zaaien en planten." Het afvoeren van afval is dit jaar voor het eerst wat eenvoudiger. Als de composthoop geen capaciteit meer heeft, kan op een stuk grond tuinafval – minus het loof van aardappelen, omdat die ziekte kunnen veroorzaken – worden gedeponeerd. De gemeente voert dat vervolgens af. Tot nog toe moest iedere tuinder dat zelf oplossen, eventueel met de aanhangwagen van de vereniging. Trouwens, met aardappelen wordt sowieso voorzichtig omgesprongen. Niet meer dan een kwart van een tuin mag ermee bepot zijn en alleen in overleg met het bestuur kan het jaar erna een ander stuk grond voor hetzelfde doel worden gebruikt. Ook weer om aardappelziekte te voorkomen.

Ooit bustochten

Het is in deze tijd van individualisering moeilijk om enige samenhang tussen de tuinders van de verschillende complexen te krijgen, heeft Gaasbeek tijdens de vier jaar van zijn voorzitterschap gemerkt. "In de jaren zestig werden er gezamenlijke busreizen georganiseerd naar plekken die voor tuinders interessant kunnen zijn.

Kleine wijngaard in het complex volkstuinten aan de Parkweg

Met koffie en cake. In 1982 naar de Floriade in Amsterdam. Dat was de laatste keer zo is in ons jubileumboek te lezen. Maar natuurlijk zijn er wel ruilochtenden, af en toe een workshop en een barbecue. En we kopen centraal zaden, poot aardappelen, uien en mest in."

Vorig jaar was de eerste workshop zuurkool maken; de voorzitter deed mee en kijkt als we dit schrijven uit naar het vervolg. Want er komt beslist weer een pot met gesneden kool, jeneverbesen, karnemelk en zout, daar zware stenen op, dan een deksel en op het deksel water, een zogenaamd waterslot. Zes tot acht weken later kan de eerste zuurkoolmaaltijd op tafel. Gaasbeek weet overigens dat ook het wekken weer in zwang is bij een aantal van zijn leden. Sommigen verkopen dit soort producten zelfs op markten.

Ongewenst bezoek

De volkstuinten worden nogal eens bezocht door personen die er niets te zoeken hebben. "In het gunstigste geval zijn er wat producten weggehaald. Maar we hebben ook al een paar keer meegemaakt dat er kranen waren verdwenen. Soms werden ze met grof geweld verwijderd, inclusief de bijbehorende grondplaten." Dit jaar is daar een eind aan gemaakt door de kranen voor de winter op te ruimen. Veel tuiniers kunnen erover meepraten: heb je eenmaal sla, bloemkool, bonen, bessen of aardbeien dan kun je al etend de productie niet bijhouden. Goed, inmaken of wekken biedt soms soelaas en familie, vrienden en burens profiteren ervan mee. Maar hij geeft toe dat er ook producten op de composthoop belanden. Zou het een goed idee zijn om met al die tuinders, die gezamenlijk wellicht flinke overschotten produceren, een link te leggen naar de Voedselbank? Daar komen stadgenoten die financieel zo in de knoei zitten dat zij zelfs met voeding een steuntje in de rug kunnen gebruiken. De voorzitter: "Leuk idee! Daar heb ik nog nooit aan gedacht. In de volgende verenigingskrant zal ik een oproep plaatsen om te peilen of hier belangstelling voor bestaat."

De vereniging heeft een eigen website: www.volkstuinarnhem.nl. In ons Bezoekerscentrum is voor 12,50 euro een boek verkrijgbaar dat bij het vijftigjarig bestaan verscheen met als titel: 'In onze knollentuin'. Daarvan is ook voor dit artikel vrijpostig gebruik gemaakt.

Rob van Otterloo

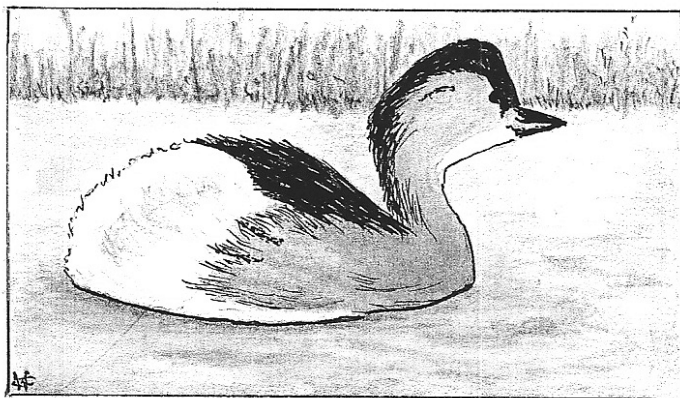
Het kleinste fuutje van de wereld

Komend van Ziekenhuis Rijnstate loopt de Parkweg tussen Sonsbeek en Zypendaal door. Daar, waar de weg bochtig wordt, naderen de beide parken elkaar. Rechts bevindt zich dan de benedenvijver van Zypendaal, links, een stukje lager, de Grote Vijver van Sonsbeek. Die laatste is een echte cultuurvijver. Wat daar rondscharrelt aan watervogels hoeft weinig voor de kost te doen. Daar wordt voor gezorgd door bezoekers van het park. Vooral kleine bezoekers, samen met hun (groot)ouders.

De Zypendaalse vijver ligt meer geïsoleerd. De eenden daar krijgen het voedsel niet in de schoot geworpen. Maar het is er rustig en dat is ook wat waard. Op die vijver zie je dan ook nog wel eens iets bijzonders, met name in de winter. Kuifeenden regelmatig; een enkele keer rustende sminten. Het is dus de moeite waard om, op dat punt aangekomen, even in de remmen van de fiets te knijpen en een voet aan de grond te zetten.

Eenmaal was de verrassing bijzonder aangenaam: een dodaars! De dodaars is het kleinste fuutje van ons land, misschien wel van de hele wereld. 'Klein' is natuurlijk maar betrekkelijk: een dodaars is ongeveer zo groot als een merel. Een gewone fuut is wel twee keer zo groot. Maar ook vergeleken met de eenden in de buurt is de dodaars klein.

Je ziet gewoon niet aankomen dat een fuut gaat onderduiken: 'floep' en hij is verdwenen, haast zonder een rimpeling in het water achter te laten. En opeens is hij er weer. Bij een dodaars als een badspons die je even onder water vasthoudt, en – losgelaten – met een klein sprongetje weer boven komt. De gedachte aan een spons komt ook omdat de dodaars een opvallend bolle watervogel is. Driemaal nam ik nu een dodaars waar; altijd in de winter. Het winterkleed van dit fuutje is bescheidener dan het zomerpak, maar juist in de winter is de donsachtig opgezette, witte achterzijde van de vogel goed te zien. Aan dat omhooggestoken donskontje dankt hij dan ook zijn naam: dodaars.

Dodaars in winterkleed. Getekend door de auteur, naar Lars Jonsson

Dodaars en dodo

Er is nog een vogel wiens naam in onze taal vermoedelijk verwijst naar zijn achterwerk. Dat is de dodo. Helemaal zeker is dat niet. Volgens de dikke Van Dale is de naam dodo afgeleid van het Portugese doudo, wat – losjes vertaald – 'halve gare' of 'vreemde snuiter' betekent. En inderdaad, dodo's zagen er wonderlijk en onbeholpen uit. Hoe precies weten we niet, want de kennismaking met de Hollandse zeelui die op weg naar Oost-Indië het eiland Mauritius aandeden om water en voedsel in te nemen, hebben ze niet overleefd. In minder dan een eeuw was de dodo uitgeroeid. Het vlees van de dodo bleek taai en weinig smakelijk en het dier kreeg dan ook de naam 'walgvogel'. Maar het doodknuppelen van dodo's bracht enig vertier en de ratten, honden en apen, meegekomen met de Hollandse galjoen-

nen, vraten de legsels op, zodat al snel van dodo's in de scheepsjournalen geen melding meer werd gemaakt.

Maar Willem van West-Zanen, kapitein op de 'Bruinvis', deed dat in 1602 nog wel:

[De matrozen] vingen vogels die sommigen dodaarsen noemden en anderen dronte ... Ze hebben grote koppen met bovenop een kap en ze hebben geen staarten of vleugels, afgezien van kleine vleugels aan elke kant en vier of vijf veren van achteren die een weinig meer omhoog steken als de andere ...

Ook schipper Bontekoe zag ze, in 1620:

Er waren ook enige dod-eersen, die kleine vleugels hadden, maar niet konden vliegen. Ze waren zo vet, dat ze bijna niet konden lopen, want als ze liepen sleepten hun buiken over de grond...

Schipper Bontekoe? Die van de schrijver van "De scheepsjongens van Bontekoe"? Jazeker! De laatste vermelding van de dodo dateert uit 1681.

Dat bij beide schippers de dodo's 'dod-aarsen' heten is niet toevallig. De rechtopstaande staarten moeten daarvoor wel verantwoordelijk zijn geweest: iets van overeenkomst met de zoveel kleinere dodaars thuis zal de heren zijn opgevallen. De vogel zou vrijwel in vergetelheid zijn

Tekening van John Tenniel in 'Alice's Adventures in Wonderland' van Lewis Carroll, 1865. Tekst: 'Plechtig bood de Dodo Alice vervolgens de vingerhoed (weer) aan met de woorden: "Wij verzoeken je vriendelijk deze vingerhoed te aanvaarden". En nadat hij zijn korte toespraak beëindigd had, riepen ze allen: "Hoera!"

andere oeverplanten. Daar laat hij zich bij voorkeur niet zien. Maar in de winter, als insecten en insectenlarven als voedsel ontbreken en dodaarsen het zich niet meer veroorloven kunnen kieskeurig te zijn, is er dus een kans dat wij dit charmant fuutje waarnemen op open water in een van de vijvers in onze stadsparken.

Chris van der Wilde

geraakt als hij niet herrezen was in 1865 met de verschijning van "Alice's Adventures in Wonderland" van Lewis Carroll. Voor wie was dit boek eigenlijk wel bedoeld? Voor kinderen? En heeft het vervolgens volwassenen nog wel meer geboeid? Hoe het zij, in 'Alice' speelt ook de dodo een rol. Een zonderlinge rol, maar dat past wel bij een zonderlinge vogel.

Schuwe vogel

In het voorjaar en 's zomers zullen wij op onze parkvijvers geen dodaars aantreffen. Daarvoor zijn Sonsbeek en Zypendaal veel te druk. Dan trekt de schuwe vogel zich terug naar drassige moerassen, half dichtgegroeide sloten, en meertjes rijk aan riet en

Stervende Zwaan

Het trotse zwanenpaar dat ons jaarlijks een nest jongen schonk bestaat helaas niet meer. De man-met-de-manke-poot heeft het loodje gelegd. Hij was al een tijdje aan het aftakelen; als 'zwervende zwaan' verdedigde hij niet meer zijn territorium, zodat het vrouwtje en haar jongen soms werden verdreven door indringers. Een paar maanden geleden raakte hij zelfs vast in het molenrad van de Witte Watermolen (zie ons blad van Herfst 2011). Begin november werd hij dood in de beek gevonden. Zijn weduwe zwerft nu met haar laatste overgebleven jong, door de beek tussen de watermolen en het spoor. Volgende zomer zal Arnhem een toeristische attractie armer zijn.

Gerard Herbers

*In betere dagen - zwanenfamilie steekt de Sonsbeekweg over.
Foto: Gerard Herbers*

‘Het leek de kantine van FC Knudde wel’

Als er problemen ‘in huis’ zijn gaat hij vaak met de persoon-in-kwestie het park in. De ervaring leert dat de oplossing meestal in zicht komt tegen het eind van de wandeling, tussen het Watermuseum en het Bezoekerscentrum. Loopt hij in z’n eentje het park in dan raapt hij regelmatig kleine dingen op. Een enorme schoenendoos vol voorwerpen, genoeg voor een tentoonstelling, getuigt van die speurzijn. Dit jaar is het 12½ jaar geleden dat Jeroen Voskuilen(53) Johan Vijfwinkel als directeur opvolgde in Bezoekerscentrum Sonsbeek. Een gesprek over een organisatie met ruim honderd vrijwilligers. “Dit is de mooiste werkplek van Nederland.”

Zijn telefoon rinkelt op z’n kantoor bovenin de kort geleden grondig gerestaureerde en heringerichte voormalige boerenschuur. Een sms-bericht: “Ah! Ons plannetje om duurzaam gekweekte kerstbomen te verkopen kan doorgaan. Je adopteert zo’n boom, betaalt er wat voor en brengt ‘m na de kerstdagen terug. Vervolgens gaat hij retour naar de kwekerij in Leusden. Eens kijken of dat wat wordt.”

Het is zoveelste plan dat door een bezoeker is aangekaart bij Bezoekerscentrum Sonsbeek. Directeur Jeroen Voskuilen vindt het prachtig: “Daar zijn wij voor: faciliteren, de mogelijkheid bieden een idee uit te voeren. Natuurlijk moet er wel een lijntje lopen naar onze doelstelling, het betrekken van burgers bij stedelijk groen. Bezoekers kunnen hier een beetje rondkijken, informatie zoeken, een zakje meel kopen en dan naar buiten, het park in.”

Toen hij ruim destijds na functies in de gezondheidszorg voor bejaarden overstapte naar het bezoekerscentrum in Arnhem trof hij daar een wat verlopen boeltje aan. “Ik vergeleek het gebouw met de kantine van voetbalclub FC Knudde. Er was sprake van een naar binnen gekeerde organisatie. De meeste bezoekers, toen jaarlijks 25 á 30.000, waren al voor groen en milieu. De drempel moest lager, om te beginnen met simpele dingen als een vrolijker interieur en een beter koffieapparaat. En we moesten af van het idee dat we vooral bezoekers moesten trekken met exposities.”

Ideeënwaterval

Er kwam een bedrijfsplan en sindsdien is een waterval van ideeën en plannen de revue gepasseerd. Acht werkgroepen buigen zich erover, ze vergaderen eens in de twee weken met Voskuilen. Ze komen met kleine en grote ideeën, soms met qua omvang héél grote plannen. Zoals de Kabouterweek, die deze herfst in de Steile Tuin zo’n 10.000 bezoekers trok.

En dan volgt een lofzang van Voskuilen op de vrijwilligers, in de woorden van de directeur van de medewerkers. “Het is veel leuker om met vrijwilligers dan met beroepskrachten te werken. Goed, ze zijn soms bezig om hun leven met vallen en opstaan weer op de rails te zetten. Maar een vrijwilliger komt hier voor zijn plezier. Hij ontdekt door afwisseling in het werk soms onvermoede kwaliteiten. Ik hou dat proces in de gaten. Ik mag toch zo graag zien dat iemand als een schuw vogeltje binnen komt en als een mooie, witte zwaan de deur uit loopt.”

Een lege plek weer opgevuld - op 11-11-2011 om 11.11 uur werd een jonge treurbeuk geplant op de plaats bij de Hangbrug in park Sonsbeek waar twee jaar geleden de oude, scheefgegroeide soortgenoot omwaaide. Jeroen Voskuilen was de planter. Hij kreeg de boom in september symbolisch aangeboden ter gelegenheid van zijn twaalfeneenhalfjarig jubileum als directeur van Bezoekerscentrum Sonsbeek. De ‘Fagus Sylvatica Pendula’ wordt omgekeerd geënt, zodat de boom zijn takken laat hangen, terwijl hij denkt rechtop te groeien.

Kenniscentrum

Het bezoekerscentrum probeert zich ook in de breedte te ontwikkelen. Niet alleen door het draagvlak verder uit te breiden – nu zijn er 110.000 bezoekers per jaar – maar ook door zijn maatschappelijke rol te vergroten. “We hebben bijvoorbeeld contact met de Wageningse universiteit om te zien of we voor hen een rol kunnen spelen als kenniscentrum. Prachtig als dat doorgaat.” Wie de agenda van Voskuilen naloop, krijgt een idee van zijn netwerk. Voor oktober stonden genoteerd bijeenkomsten over Lingewaard, de Groene Agenda van de gemeente, de Lorentzpenning, een ondernemersontbijt voor het Ronald McDonaldhuis, de Nacht van de nacht, Presikhaaf Bedrijven, de gidskerngroep, de Schouwgroep voor het park, een beeldenboek, het wandelcafé, het landschapsbeheer, het plaatsen van landmarks bij invalswegen van de stad, de aansturing van de horeca, CASA over groen en architectuur en, heel belangrijk, regelmatig overleg met een coach om te sparren over problemen en oplossingen.

Vliegwielfunctie

In deze tijd van draconische bezuinigingen is Voskuilen toch niet bang voor fikse ingrepen van de kant van de gemeente. “We staan steeds weer op de kanslijst, wat je moet lezen als: mogelijkheid om op te bezuinigen. Maar burgemeester en wethouders en de gemeenteraad zijn ons goedgezind.

“Ik zeg altijd dat we één euro subsidie per bezoeker ontvangen. Daarvoor verlenen we heel veel diensten, spelen we een belangrijke rol voor de leefbaarheid van de stad en nemen we ambtenaren werk uit handen. Als je dat bij elkaar in geld zou uitdrukken kosten we de gemeente geld, maar nemen we de gemeente ook voor vier tot vijf ton werk uit handen.”

Rob van Otterloo

Indrukwekkende Nacht van de nacht

De Nacht van de nacht: Clarien van Harten als Sirene van Sonsbeek. Foto: Luc Kerklaan

Het was zaterdagavond 29 oktober 2011 druk in Bezoekerscentrum Sonsbeek. Al voor zeven uur stonden er tientallen volwassenen en kinderen met lampions klaar om te vertrekken voor een Nachtsafari. Onder begeleiding van de Raddraaiers vertrokken ze; zelfs een aparte groep Nordic Walkers uit Den Haag.

Onderweg kwamen ze muzikanten tegen en bij de Tellegenbank luisterden ze ademloos naar de verhalen van Walter van Wingerden die werd ondersteund door de ‘Lady of the Lake’ op de Grote Vijver. Twee groepen zagen op de Belvédère hoeveel lichtvervuiling er is in Arnhem en omgeving. In het Bezoekerscentrum waren stands met informatie van allerlei aard. De kinderen konden zich daar laten schminken en vleermuisogen maken. Op het Jansveld stonden sterrenkijkers, op een kampvuur kon je marshmallows bakken, je kon heksendrap eten en naar verhalen luisteren. In de Witte Watermolen werden nachtmerries gemalen. De ‘Sirene van Sonsbeek’ presenteerde de centrale activiteiten: winnaars van de kleurwedstrijd, het Poëzietoernooi startte en de Nachtburgemeester werd geïnstalleerd. Tegen elf uur besloot de ‘Sirene van Sonsbeek’ de avond met een klinkende Nachtzoen.

Gerard Herbers

300 Jaar beelden op stand

In december verscheen 'Beelden op stand', het boek van Hans Middel met alle beelden in de openbare ruimte van Arnhem. Zijn research heeft leemten in de geschiedenis van een aantal kunstwerken opgevuld. Spectaculair is zijn vondst van ontwerper en herkomst van de zes tuinbeelden die nu in het park van de Janssingel en de Eusebiussingel staan.

In het Arnhemse beeldenboekje uit 1994 stond over deze standbeelden van figuren uit de Griekse en Romeinse mythologie nog: "maker onbekend".

Dat baron Van Brakell tot den Brakell ze bij zijn verhuizing van Elst naar Arnhem in 1859 aan de stad schonk was bekend. Nieuw is dat ze daarvoor bij huize 'Boom en Bosch' aan de Vecht hebben gestaan. Het échte nieuws is dat de beelden in 1712-1713 zijn vervaardigd door Ignatius van Logteren, die zijn atelier aan de Prinsengracht in Amsterdam had. Ignatius van Logteren was in de eerste helft van de 18e eeuw, de bloeiperiode van de beeldhouwkunst, de belangrijkste standbeeldhouwer van ons land. De Arnhemse beelden vormen het grootste ensemble in Nederland van deze kunstenaar.

Bijgaande foto uit de jaren tachtig vormt het bruggetje naar onze parken: tientallen jaren stonden vier van de beelden van Van

Logteren rond het standbeeld van Asklepios in park Zypendaal. In 1990 werden ze gerestaureerd en vertrokken ze naar de singelparken.

Luuk Broer

De kwalitatief slechte foto is als historisch document op mijn verzoek toch opgenomen.

Colofon

Het Bulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno | drukkers BV
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Lentenummer van Bulletin VVS verschijnt 21 maart. Uiterste datum inleveren kopij: 17 februari 2012. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo

vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

6814 CL Arnhem.

Het correcte adres is:

Naam:

Postcode:

Reden retourzending:

Plaats:

Straat:

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

